

INSTITUT NÁHRADNÍ MATKY – ANO, ČI NE?

Karel Attl

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta

Dne 2. 9. 2009 společně zahájily ministryně spravedlnosti vlády České republiky JUDr. Daniela Kovářová a ministryně zdravotnictví MUDr. Dana Jurásková odbornou i celospolečenskou diskusi nad změnou stávající právní úpravy a možnostmi případného uzákonění institutu náhradní matky. Obě ministryně očekávají složitou a časově náročnou debatu, neboť ani odborníci nejsou v této věci zdaleka zajedno a na věc existuje celá řada naprosto protichůdných názorů. Shodně však považují za alibistické se tomuto tématu vyhýbat.

Za jednu z možností považují přijetí samostatného zákona, za pravděpodobnější však cestu novelizací zákona o rodině, zákona o sociálně-právní ochraně dětí, zákona o zdraví lidu a dalších lékařských zákonů.

V procesu legislativních prací lze dle jejich názoru využít zkušeností z právních úprav ve Velké Británii, Izraeli či Řecku, kde náhradní mateřství je za stanovených podmínek přípustné; na druhé straně upozorňují na skutečnost, že ve většině evropských zemí je náhradní mateřství nelegální, komerční náhradní mateřství je pak v mnoha státech trestným činem a uvádějí, že i v samotných USA se situace liší dle jednotlivých států, od jeho dovolenosti až po výslovný zákaz (ze zprávy Ministerstva spravedlnosti ČR na <http://portal.justice.cz/>).

ÚVOD

U tématu tak složitého a z právního hlediska nepochybně průlomového je i samotná otázka čím začít nesnadná, a tak známý postup „od nejjednoduššího k tomu složitějšímu“ je využit i v tomto článku. První poznámka se týká tématu jako takového a je ve veřejnosti zřejmě aktuálnější, než se oficiální místa doposud domnívala. Poměrně podrobně jsem si pročítal diskusi k těmto otázkám na internetu a dospěl k názoru, že ženy v ní účastné lze rozdělit do dvou základních skupin: první touží po dítěti a těžce nese, že žije několik let v bezdětném

manželství, přičemž v rozvoji lékařské vědy spatřuje možnost mít z biologického hlediska své „vlastní“ dítě, nikoliv adoptované, u druhé skupiny lze vycítit záměr, že náhradní mateřství by mohlo pro ně být dobrým byznysem (typický příklad ženy, která již má děti, myslí si, že je schopna bez problémů rodit další, je nezaměstnaná a mohla by od těch prvních inkasovat tučný obnos atd.).

Z těchto dvou odlišných úhlů pohledu přistupuji k danému tématu, který pracovně označuji jako „náhradní mateřství“ nebo „institut náhradní matky“ z důvodů, o nichž se zmiňuji dále, neboť někteří diskutující i některá média od samého počátku ničí český jazyk označováním problému obludnými výrazy, o ignorování základních právních pravidel nemluvě. Označení problému jako „pronájem dělohy“, někdy s uvozovkami a jindy bez nich, je toho dle mého názoru důkazem. Domnívám se, že je třeba od prvopočátku konat vše proti tomu, aby se toto označení zejména u laické veřejnosti nevžilo dávno před tím, než bude přijata příslušná právní úprava, resp. bude-li přijata vůbec.

Server Aktuálně.cz vstupní informace paní ministryně Kovářové k tématu označil nadpisy znění „Ministerstvo chystá revoluci. Budou dělohy k pronájmu?“, „Pronajmout dělohu, nebo ji půjčit?“, dále pak „Pronájem dělohy za pár let“ (zdroj www.zdravotnickenoviny.cz 3. 9. 2009. Dá se říci, že v souvislosti s tématem dochází v laické veřejnosti k naprostému zmatení pojmů, jež mají v právním řádu svůj ustálený význam a jsou podle toho v průběhu dalšího textu všeobecně vykládány.

POJMY, KTERÉ NUTNO PŘI ŘEŠENÍ TÉMATU RESPEKTOVAT

Věc

Co se rozumí věcmi, definovalo již římské právo. Definuje je i platný občanský zákoník a považuje je za předmět občanskoprávních

vztahů, **pokud to jejich povaha připouští** (abstrahuji od práv a jiných majetkových hodnot jako věcí), přičemž za jedno z nejdůležitějších kritérií jejich dělení kromě řady dalších možných považuje jejich rozdělení na věci movité a nemovité. Návrh nového občanského zákoníku v ustanovení § 449, odst. 2 definuje věc jako vše, **co je rozdílné od osoby** a slouží potřebě lidí.

Stávající právní úprava a z ní vycházející judikatura považuje za věc *sui generis* také živé zvíře a je znám odpor nezanedbatelné části veřejnosti k považování živého zvířete za věc (navíc to má řadu dalších právních důvodů), byť při respektování platné právní úpravy je dostatečně chráněno před špatným zacházením.

Jenom věc může být předmětem nájmu (právního vztahu nutně úplatného), opravňující nájemce najatou věc užívat; předmětem půjčky mohou být věci druhově zaměnitelné (zpravidla peníze) a předmětem výpůjčky (bezúplatného právního vztahu) zase jenom věci.

Na prvý pohled nesourodé a velmi stručné výklady výše uvedených pojmů jsou reakcí na „termíny“ užívané ve výše citovaných zdrojích v souvislosti s úvahami o možném institutu náhradní matky. Smyslem je poukázat na jejich nepřipadnost a kolizi s právem.

Plyne z nich dle názoru autora také jednoznačná skutečnost, že děloha ženy není věcí v právním slova smyslu, nemůže být předmětem nájmu ani půjčky, resp. výpůjčky či obdobných závazkových vztahů.

Co není a nemůže být věcí

Předmětem výše zmíněných závazkových vztahů pak pro rozpor s právními normami nejvyšší právní síly **nemůže být dítě**, které má být obmyšleným způsobem přivedeno na svět. Je fyzickou osobou, jejíž způsobilost k právům a povinnostem vzniká narozením, resp. početím, narodí-li se živé. Není a nemůže být věcí.

Způsobilost k právům a povinnostem je právě tou skutečností, odlišující natolik zásadním způsobem fyzické osoby od věcí, že „pronájem dělohy“ či jiné obdobné návrhy jsou a musejí zůstat zapovězenou cestou případného řešení. Zapovězena pak musí zůstat i jakákoliv komercializace náhradního ma-

teřství, neboť netřeba připomínat, že obchod s dětmi je zakázán v jakékoliv možné formě mezinárodními smlouvami i vnitrostátním právem a je pochopitelně závažným trestným činem. Ani často uváděné konkrétní případy náhradního mateřství za úplatu z některých států USA (surrogátní matka či smlouva) nejsou dle mého názoru argumentem, neboť ani tam nejsou jednoznačné (a to abstrahuji od odlišností angloamerického právního systému od právních systémů kontinentální Evropy). I představy některých českých žen o výši úplaty výrazně převyšují tamní částky 8 500 až 10 000 USD. Ostatně i z USA bývá uváděn případ, označovaný jako **BABY M**, v němž Nejvyšší soud státu New Jersey judikoval, že „smlouva o náhradním mateřství, kde žena, která dítě porodí, se nezrušitelně zaváže za úplatu vzdát svého dítěte, je neplatná a právně nevynutitelná“.

Pojem „*res extra commercium*“ byl znám již v římském právu a vylučoval z obchodování věci v případě, že to odporovalo dobrým mravům, a tento princip zůstává a snad zůstane respektován (značně skeptické vyjádření je obsaženo v úvaze k tématu komercializace reprodukce, nazvané *Res extra commercium*, přednesené doc. JUDr. Sentou Radvanovou, CSc., zdroj sborník z kongresu Pardubice 2005. V této úvaze všeobecně známá a renomovaná autorka různých publikací k problematice rodinného práva a souvisejících otázek zcela správně vyslovila, že „člověka nikdo nevlastní čili člověk nevlastní ani sám sebe“. Úvahu však zakončila akademickou otázkou: „Měly by v oblasti reprodukční být vajíčka a spermie věcmi *extra commercium*, či nikoliv? Obávám se, že na kladnou odpověď je již pozdě.“

Domnívám se, že na kladnou odpověď vzhledem k řadě nepochybně závažných problémů pozdě nesmí být, zejména v některých případech, přičemž zákaz komercializace reprodukce nemusí nutně být na překážku právní úpravě institutu náhradní matky, tedy za předpokladu, bude-li na straně jedné k tomu příslušný obecný konsenzus a na straně druhé – dojde-li k takovému konsenzu – bude odborníky zpracován a zákonodárným orgánem stanoven (bez laických zásahů do takového návrhu) dostatečně určitý právní rámec, re-

spektující jak smluvní svobodu účastníků tohoto právního vztahu, tak obsahující garance státu pro jeho splnění.

Určité vodítko lze (při respektování specifik) opět hledat v římském právu, kde zmíněný pojem *res extra commercium* vznikl (samozřejmě že nejenom v něm). Jistěže se ve starověkém Římě i při jeho respektování obchodovalo s lidmi. Bylo to však možné právě proto, že **otrok byl považován za věc**. Neměl tedy zmíněnou způsobilost k právům a povinnostem a jako s věcí s ním mohlo být nakládáno; mohl být např. prodán. Vyloučen z obchodování však byl svobodný občan římský, který v dnešním pojetí byl způsobilostí k právům a povinnostem nadán.

Pojem věc v právním slova smyslu tak nutno z úvah o možné budoucí právní úpravě institutu náhradní matky či náhradního mateřství zcela vypustit. Vyhýbají se mu z právě naznačených důvodů i jiné právní předpisy, např. předpisy, upravující transplantaci orgánů, nakládání s těly zemřelých osob a jiné (viz tomu jak současnou právní úpravu, tak i návrh nového občanského zákoníku).

Vzhledem k výše uvedené definici nabývá ní způsobilosti k právům a povinnostem narozením dítěte, resp. jeho početím, narodí-li se živé, bude zřejmě nutné řešit i doposud značně opomíjenou problematiku *nascitura* (dosud vesměs právní úprava předpokládá, že k početí dítěte dojde v těle matky, zatímco v daném případě by k okamžiku početí docházelo oplodněním vajíčka spermií před jeho vložením do dělohy matky náhradní).

Mater semper certa est

Tento princip je v souladu s tradicí zakotven v ustanovení § 50a zákona o rodině a také návrh nového občanského zákoníku na něm rovněž setrvává zněním, že matkou dítěte je žena, která je porodila. Jiná seriózní právní definice matky je velmi obtížná; lze si představit pokračování stávajícího textu, např. „To neplatí v případě, že ...“ a tečky nahradit příslušným textem. To je však případná, dle mého názoru velmi nejistá či vzdálená budoucnost. Problém tedy při snaze pomoci prvé skupině žen toužících po vlastním dítěti bude zřejmě nutno právně řešit jinak. Zejména je však

třeba vyloučit, že právo k těmto otázkám bude i nadále mlčet a praxe si bude hledat různá více či méně „divoká“ řešení.

Abstrahujíc od toho, zda bude či nebude konsenzu o tom, zda institut náhradní matky v České republice připustit, či nikoliv, dosaženo, zabývejme se ryze právně teoretickou stránkou věci. Zde nutno nejprve formulovat, co v případě konsenzu o zavedení institutu náhradní matky v současné legislativě jeho zavedení brání, jaké jsou tedy překážky a co musí být upraveno nově. Zcela záměrně opomím současné možnosti řešení bezdětných manželství nezrušitelným osvojením dle § 74 zákona o rodině, neboť bylo uzákoněno za jiné společenské situace a z jiných důvodů, má různé podmínky a je částí veřejnosti považováno pro oblast náhradního mateřství za „slabou berličku“, neboť je osvojováno „cizí“ dítě, zatímco smyslem náhradního mateřství je narození dítěte „z vlastního biologického materiálu“, přičemž, jak uvedla jedna účastnice laické diskuse, je „její děloha vlastně jenom dokonalejším inkubátorem“.

Předesílám tak myšlenku uvedenou v závěru článku a setrvávající na tom, že do doby, než lékařská věda vyřeší možnost vývoje plodu zcela mimo dělohu ženy (což nelze vyloučit) a bude-li to právně vůbec kdy dovoleno, bude muset právo setrvat na principu „*mater semper certa est*“ a i náhradní mateřství řešit pomocí nezrušitelného osvojení či institutu obdobného, byť za jinak formulovaných podmínek, s úpravou příslušného smluvního typu mezi účastníky tohoto vztahu a dle mého názoru též jeho schválení příslušným státním orgánem, které vyloučí či postaví mimo zákonnou ochranu právní vztahy, které by měly komerční základ.

Stávající legislativní překážky náhradního mateřství

Jejich výčet není úplný a uvádím jen ty nejdůležitější. Neztotožňuji se s úvahou paní ministryně Kovářové řešit náhradní mateřství v rámci novely zákona o rodině či v jiných jí uvažovaných zákonech, zejména ne v lékařských zákonech. Tragickým příkladem takové praxe (a je jich řada i v dalších právních odvětvích) je úprava „utajení“ matky ve zdravotnické dokumentaci novelou zákona o péči

o zdraví lidu č. 20/1966 Sb., v platném znění (provedena zákonem č. 422/2004 Sb.) bez vazby na další platné právní předpisy.

Zákon o rodině by sám jako takový již měl „zmizet“ z právního řádu České republiky jako neblahé dědictví poválečné sovětské práva. Právní úprava rodiny a související problematika musí být obsažena v občanském zákoníku (jak se v jeho návrhu činí), nicméně s ohledem na hlemýžďí tempo, provázející jeho projednávání (či spíše neprojednávání), doprovázené současnými prohlášeními některých politiků o potřebě dalších zásahů do jeho znění, nedává naději na jeho blízké schválení.

Občanský zákoník sám pak musí být **základním kodexem soukromého práva**, který bude ctěn účastníky občanskoprávních vztahů, jež musejí mít jistotu, že dodržování a plnění smluv bude tvrdě vyžadováno soudy.

Stávající právní úprava jako celek náhradní mateřství dle představ laické veřejnosti vylučuje. Platná úprava absolutní neplatnosti smluv pro rozpor se zákonem či dobrými mravy dle § 39 o. z. a judikatura soudů k ní je dle mého názoru v současné době pro ně nepřekonatelnou překážkou. Smluvní svoboda jako jeden ze základních principů občanského práva však musí být obecně oproti současnému stavu dále posilována a případní zastánci dle mého názoru nesprávného jejího pojetí jistě mohou tvrdit, že v duchu principu „co není zakázáno, je dovoleno“ je uzavírání smluv o náhradním mateřství možné již nyní, neboť je žádný zákon nezakazuje. S ohledem na formulaci zmíněného § 50a zákona o rodině, dle níž je matkou žena, která dítě porodila, však nelze vyloučit, že v důsledku vztahu k němu nabytému za dobu trvání těhotenství nedostojí svému původnímu slibu, nevzdá se ho a nemožní jeho adopci. Najisto tak lze postavit jedinou skutečnost, a to, že právo nemůže za současného stavu dále mlčet k tomu, že lékařská věda již náhradní mateřství řešit umí.

Rozhodně nelze proto bez právní úpravy ponechat jeho případné provádění na „úvaze či citu“ příslušného léčebného zařízení, zda případně žádaný výkon „poskytovatelů vajíčka a spermíí“, usilujících o vlastní dítě, vloží vajíčko po jeho oplodnění spermii do dělohy k tomu svolné ženě, byť třeba v souladu s medicínskými kritérii.

CESTA K NÁHRADNÍMU MATEŘSTVÍ (úvaha *de lege ferenda*)

Základ možné budoucí právní úpravy všeobecně

Není dle mého názoru možno postupovat jinak, než že by byl uzákoněn pro tyto případy v občanském zákoníku samostatný smluvní typ. Smlouva by obligatorně pod sankcí neplatnosti musela mít písemnou formu a měla by s ohledem na řadu níže uváděných složitostí být sepsána advokátem nebo notářem. Smlouva by měla podléhat schválení soudem v nesporném řízení a tím by nabývala právní účinnosti (důvody viz níže).

Odstoupení od smlouvy po jejím schválení soudem by nemělo být přípustné, resp. by nebylo dovoleno je ve smlouvě sjednat, smlouva by zanikala jen smrtí obou z manželů před narozením dítěte, smrtí náhradní matky, potratem plodu a dále takovým zhoršením zdravotního stavu náhradní matky, které by dle lékařského posudku ohrožovalo ji nebo plod.

Účastníci smlouvy

Na straně „zájemců“ o dítě

Dle mého názoru manželé, neboť i obmyšleným způsobem na svět přicházející dítě by mělo přicházet pokud možno do úplné rodiny, a to přes očekávané námitky o nerovnoprávnosti žen, které z obdobných důvodů (míněno zdravotních) také nemohou porodit dítě samy.

Manžel (ve smyslu budoucí biologický otec) by musel dát k náhradnímu mateřství bezvýhradný souhlas a poskytnout odborně způsobilému certifikovanému léčebnému zařízení sperma k oplodnění manželčina vajíčka. Obdobný souhlas by ve smlouvě projevila manželka (budoucí biologická matka) a poskytla témuž léčebnému zařízení své vajíčko. Další předpoklady by zřejmě nemusely být stanoveny (kromě těch objektivních dle čl. 3, odst. 3.4.).

Na straně náhradní matky

Bezvýhradný závazek strpět zavedení oplodněného vajíčka do své dělohy a zdržet se všeho, co by mohlo ohrozit plod v jeho vývoji po dobu trvání těhotenství. Po porodu dát bez odkladu ve stanovené formě souhlas k adopci narozeného dítěte biologickým rodičům a je-

jich zápisu do matřky (jako její závazek budoucí by samozřejmě musel být obsažen v uzavírané smlouvě). Právě uvedený závazek by musel být jednoznačně formulován v tom smyslu, že nemá povahu vzdání se práv do budoucna. Splnění závazku by nutně muselo být vynutitelné bez ohledu na možný vztah náhradní matky k dítěti, vzniklý v době jejího těhotenství. Autor si je vědom problematičnosti právě uvedených vět, nicméně opak by ohrožoval samotnou podstatu smlouvy.

Smlouva o náhradním mateřství úplatná, či nikoliv

Bezúplatná, pokud se na tom účastníci dohodnou, neboť nutno počítat s tím, že alespoň v určitém procentu případů bude mít náhradní matka určitý vztah k „zájemcům“ o dítě, samozřejmě nikoliv příbuzenský, ale např. přátelský apod. Příbuzenský poměr k náhradní matce by měl být omezen, resp. v taxativně stanovených případech vyloučen (matka by porodila dítě z oplodněného vajíčka své dcery, jehož by právně byla babičkou).

I v těchto případech tzv. „přátelské výpomoci“ by měly být náhradní matce uhrazeny minimálně veškeré náklady, které jí s těhotenstvím a porodem vzniknou, včetně poskytnutí zálohy předem a v nikoliv nepodstatné výši. Nevracely by se ani v případě např. nezaviněného potratu plodu či jiných důvodů zřetele hodných, a to všeobecně, nejen v těchto případech.

Náhradní matky jiné než výše uvedené by měly mít kromě náhrady nákladů na těhotenství a porod i nárok na přiměřenou odměnu, nikoliv však na odměnu smluvní, sjednávanou na komerčním principu, neboť by se v případě enormního zájmu o dítě a vyvinutých obchodních schopností náhradní matky mohla šplhat do vysokých hladin, jak ostatně naznačuje i dosavadní laická diskuse k problému a porovnání některých představ o její výši s částkami, zaplacenými ve zveřejněných případech z USA.

Výše odměny by mohla vycházet z majetkových poměrů zájemců o dítě a majetkových poměrů náhradní matky a její přiměřenost by k návrhu smluvních stran mohl stanovovat soud.

Je samozřejmé, že v případě náhradní matky vdané by účastníkem smlouvy musel být

i její manžel a udělit k jejímu uzavření bez výhrad souhlas. Trvat na tom, že náhradní matka musí být vdaná považují za nadbytečné, a to i s přihlédnutím ke zvýšenému riziku, že zejména neprovdaná dosud bezdětná matka může během času změnit názor, nebude po porodu chtít dostát uzavřené smlouvě a dítě si „ponechat“.

Objektivní podmínky náhradního mateřství
Jejich stanovení by jistě bylo či bude předmětem nejvášnivějších diskusí a lze v této oblasti očekávat co nejužší jejich vymezení ze strany stoupců náhradního mateřství stejně tak jako jejich maximalizaci ze strany jeho odpůrců.

„Zájemci“ o dítě by měli absolvovat genetická (nejenom) vyšetření, která by snížila možná rizika defektů budoucího dítěte, a to přesto, že je nikdy nebude možno zcela vyloučit. Zatímco u budoucího otce lze tato genetická vyšetření zřejmě považovat za dostačující, jinak tomu bude u budoucí matky. Bude zřejmě nutné se zabývat otázkou, proč konkrétní žena volí formu náhradního mateřství a pokusme se porovnat mezní hranice rozhodování o jejím možném využití.

V prvním případě se budoucí matka několik let snaží o dítě, avšak z různých příčin bezvýsledně. Vícekrát potratila, objevilo se mimoděložní těhotenství, má vrozenou či získanou malformaci dělohy a lékaři by jistě dodali řadu jiných případů. Její touha po dítěti při současném souhlasu či podpoře manžela je téměř nepochybnitelná a těmto ženám by budoucí právní úprava mohla vyjít vstříc.

Na druhé straně žena netrpí žádnými zdravotními potížemi, buduje svou kariéru a nechce se svým těhotenstvím zdržovat, nechce si „zkazit“ svou postavu, těhotenství by jí připravilo o významnou část zisku z její podnikatelské činnosti a existuje i řada dalších možných důvodů, zkrátka může si dovolit zaplatit náhradní matce. I v takovém případě by mělo být náhradní mateřství umožněno? Domnívám se, že rozhodně ne. Kladu si také otázku, jaká by byla její budoucí péče o řádnou výchovu dítěte; zřejmě by opět spočívala nikoliv v jejím dle mého názoru nezastupitelném osobním podílu, ale na komerční bázi. Nevyvolá to potřebu dalších činností, provozovaných také na komerční bázi, jako např. „kojná“ (nebo

i tato činnost bude předmětem smlouvy o náhradním mateřství?), různé vychovatelky apod., které v souhrnu vyřadí budoucí matku z její zažité a stále potřebné role.

Předmět smlouvy o náhradním mateřství

Ze všech již uvedených důvodů tak dle mého názoru může být předmětem smlouvy jen poskytnutí speciální služby svého druhu, tedy vývoj plodu v lůně náhradní matky od doby zavedení oplozeného vajíčka do její dělohy do porodu a závazek neuplatňovat práva matky k porozenému dítěti, resp. vzdát se jich ve prospěch matky biologické, resp. obou biologických rodičů.

Tento závazek bude splněn a smlouva zanikne splněním v tom optimálním a bezproblémovém případě průběhu těhotenství tehdy, jestliže biologičtí rodiče uplatní také po právní stránce předjímané právní úpravy svá rodičovská práva.

Jak se však budou řešit případy uzavřených smluv, kdy k právě uvedenému šťastnému konci nedojde, ale dojde např. ke spontánnímu potratu plodu u náhradní matky, nemluvě o případě, kdy se sice narodí dítě živé, avšak různě postižené? Budou i v takovém případě biologičtí rodiče povinni své dítě převzít do své rodičovské péče, či budou hledat únik z nastalé situace, třeba za cenu složitých a jistě vleklých soudních sporů, a jaký osud tak bude předurčen v náhradním mateřství narozenému dítěti?

ZÁVĚR

Zcela záměrně jsem až do současné doby opomíjel otázku práv dítěte, které by v případném náhradním mateřství mělo přijít na svět, neboť svou úvahou reaguji na laickou či mediální diskusi k problematice náhradní matky, v níž se alespoň dle mě známých zdrojů o tom nikdo zásadně nezmínil. Nejvíce diskutovaná finanční stránka náhradního rodičovství musí přece zůstat tou poslední v pořadí možných řešení; zatím však je na čelním místě, což samo o sobě je signálem, že i etické otázky problému jsou zcela opomíjeny.

Pouze jsem v čl. 2, odst. 2.2. definoval způsobilost dítěte k právům a povinnostem, vznikající jeho narozením, resp. početím, narodí-li se živé. Připomínám Listinu práv dítěte

a další závažné právní dokumenty, přiznávající dětem řadu přirozených práv, zatímco také tato otázka zůstává zcela mimo předmět zájmu diskutujících. Stále se mluví o jakémsi „právu“ ženy mít dítě, jako by mohlo jít o nějakého „domácího mazlíčka“, což nutno a priori odmítnout jako zcela nepřijatelné, nejen z výše jen příkladmo naznačených důvodů právních, ale především etických.

Nemohu si nepoložit otázku, jak na tyto děti bude veřejností nahlíženo. Příkladů různého označování dětí lze z minulosti připomenout několik, např. dnes již téměř vymizelé hanlivé označení dětí nemanželských (bohudík), které se na dlouhá léta stalo nadávkou, známe děti „z děcáku“, „z pastáku“, ze zkumavky a jiné. Jak se budou za léta po případném přijetí nové právní úpravy označovat děti zrozené z náhradní matky?

V diskusi by neměla být ponechána stranou také otázka, jak případné náhradní mateřství negativně či nikoliv ovlivní dost problematickou adopci dětí již narozených, poklesnou náhradním mateřstvím jejich tak dost problematické naděje na život v rodině?

Zcela opomenuty zůstávají v dosavadních diskusích právně filozofické a zejména etické aspekty případného náhradního mateřství. Autor článku není nábožensky založen; přesto neopomene jen telegraficky poukázat na negativní stanovisko křesťanských církví, zejména církve římskokatolické; s řadou jejích argumentů se nelze než ztotožnit.

Do jaké míry jsou úvahy o náhradním mateřství bez ohledu na tato negativní stanoviska v souladu s objektivními zákonitostmi tohoto světa a úctou a pokorou k nim? Duchovní stránka různých lidských problémů věci byla vždy cizí stoupencům všech ryze materialistických vidění světa a víra ve všemocnost člověka, měničtího svět vždy a za všech okolností, se vždy dříve či později ukázala slepou. Historie zná nadlidi i ty, kteří chtěli poroučet větru dešti.

Nejsem v samém počátku pro absolutní zákaz náhradního mateřství, zejména v případech žen trpících neschopností odnést vlastní dítě ze zdravotních důvodů a striktně je hned odkazovat na možnosti adopce. Je však třeba všechny s tím související otázky řádně posoudit jak laickou veřejností, které by se však

mělo dostat řádné osvěty, tak zejména týmy odborníků. Jsem pro absolutní zákaz náhradního mateřství postaveného primárně na komerční bázi a odůvodňovaného „právem ženy na dítě“.

Jsem si také vědom diskutabilnosti právní stránky valné části výše uvedených možných řešení otázky náhradního mateřství, ale ta je

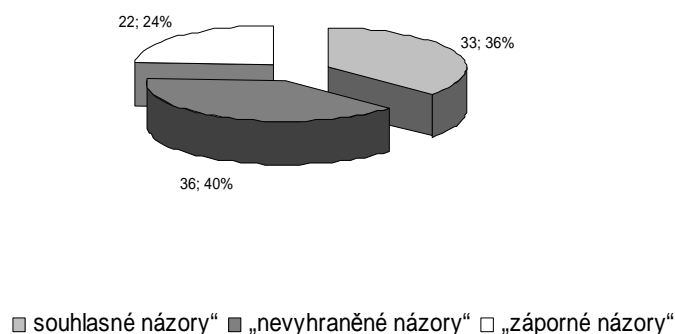
snad v dané fázi naprosto přirozená. Jsem jednoznačně pro tu část prohlášení obou ministryň zahájit o věci odbornou diskusi, neboť setrvání na pozicích „mrtvého brouka“ by bylo tou nejhorší alternativou. Nesdílím však optimismus, který z jejich prohlášení vyvodila část veřejnosti a některá média, že „ministerstvo chystá revoluci v možnostech pronájmu dělohy“.

Karel Attl
judr.attl@seznam.cz

ANKETNÍ ODPOVĚDI

Celkem se v této anketě vyjádřilo 91 studentů ZSF JU, z nichž 33 názorů bylo „souhlasných“, 36 „nevyhraněných“ a 22 bylo „záporných“.

Všechny názory jsou k nahlédnutí na našich www stránkách (<http://www.zsf.jcu.cz/struktura/utvary/edicni-oddeleni/periodika/prevence-urazu-otrav-a-nasili>)

Graf 1 Anketní odpovědi studentů ZSF JU

Vybrané názory studentů ZSF JU na obsah tohoto příspěvku

„souhlasné názory“

Já s touto možností souhlasím. Viděla jsem o této problematice dokumentární pořad, byl tam kolektiv žen „pronajímajících dělohu“ a ty to braly jako náplň svého života. Říkaly, že těhotné se cítí nejlépe a jsou šťastné, když ty druhé mohou udělat tímto přispěním šťastné. Kolegyně zmiňovala etické a ostatní problémy týkající se těhotenství. Řekla bych, že ty jsou vždy a vždy rodiče si přejí a očekávají zdravé dítě, a ne vždy se tyto naděje vyplní, ale to se týká jakékoliv formy těhotenství-mateřství.

Dovolují si přispět k této problematice svým vlastním názorem. Myslím si, že náhradním mateřstvím – pronájem dělohy – by mohly být řešeny případy mnohých manželských párů, které nemohou mít děti z důvodů, ať už se jedná o ženy

s vrozenými vývojovými vadami dělohy, jako je např. bicornuate uterus, hypoplasie, aplasie atd., nebo by se jednalo o pacientky po onkologických zákrocích, které nejsou schopné otěhotnět nebo své dítě bez komplikací donosit. Ovšem toto vše by muselo být řešeno jen u přísně vymezených případech, pro které jiná možnost není, muselo by být zakotveno v zákoně a kontrolováno týmem odborníků tak, aby nebylo možné komerční zneužití.

Ráda bych se připojila do diskuse na zadané téma. Protože jsem o této problematice četla několik článků, vím, že názory jak ze strany lékařů, tak i laické populace jsou velice rozdílné. Já sama, jako matka i babička, se dokážu vžít do situace žen, které z jakéhokoliv důvodu nemohou prožít to největší štěstí – mít vlastní dítě. Na druhé straně si zase neumím představit donosit dítě a vzdát se ho, protože to pouto, které se mezi matkou a dítětem v těhotenství vytváří, je obrovské. Já sama bych náhradní matku dělat nemohla, nemohla bych se dítěte vzdát, ale na druhé straně to vůbec neodsuzuji. Pokud selžou všechny medicínské možnosti a je to pro ženu poslední naděje, proč ne. Na závěr bych připojila citaci ženy, která se v cizině rozhodla donosit dítě bezdětnému páru. „Nejsem matka Tereza, ale ráda se stanu inkubátorem pro cizí miminko. Odnoším ho s pocitem, že jsem něčí poslední naděje.“

Já taky ještě nejsem máma, ale už se moc těším, až budu. Je mi 25 let a mám hodně kamarádek, které jsou čerstvé maminky. Asi polovina z nich měla problém s otěhotněním, musela navštěvovat odbornou poradnu. Nevím, zda proto, že léta předtím užívaly perorální antikoncepci, ale vím, jaké těžké období překonávaly, jakým krizovým obdobím prošlo jejich manželství. Můj názor je, že každá žena má právo se rozhodnout, jak naloží se svým životem. I když já osobně bych se dítěte vzdala, tak neodsuzuji ženy, které by se k tomu kroku rozhodly. Myslím si, že většina se nachází v těžké sociální situaci a dítě by trpělo, kdyby s nimi zůstalo. Proto když se ho ujmu rodiče, které si moc miminko přejí, a i když není jejich vlastní, ho budou milovat celým svým srdcem, tak nejsem proti. Je to odvaha jít do toho. Bála bych se, jestli by pak nechtělo poznat svoji vlastní mámu. Je to dlouhá cesta. Ale když se dítěti poskytne krásný domov s milujícími rodiči, jsem pro.

Já sama jsem na své první dítě čekala velice dlouho, dokáží si tedy živě představit, čím procházejí bezdětné páry. Nepřekvapuje mě, že využívají i možnosti náhradního mateřství, tzv. „pronájem dělohy“. Dokážu pochopit obě strany, jak náhradní matku, které tato možnost vyřeší finanční situaci, tak bezdětné rodiče, pro které je to cesta k vytouženému „vlastnímu“ dítěti, i když odnošenému někým jiným. Domnívám se, že každý se může rozhodnout, zda v této situaci zvolí adopci, pěstounskou péči či možnost donošení dítěte náhradní matkou. Zcela jistě však vím, že já bych se náhradní matkou stát nemohla, z důvodu silné citové vazby k dítěti, které bych odnošila jiné ženě. Ale určitě jsou ženy, které mají jiný názor. Osobně jsem se nesetkala s nikým, kdo tuto možnost využil nebo by ji poskytoval.

Ve svém okolí znám mně velmi blízký pár, který přímo bojoval „za stav otěhotnění“. Po několika letech snahy, zklamání, různých pokusů „jak na to“, podstoupení množství testů a vyšetření se v tomto případě vše podařilo a už teď mají krásnou zdravou holčičku. Ale po rozhovorech s nimi si myslím, že kdyby to nevyšlo a někdo jim navrhl možnost „náhradního mateřství“, určitě by o ní alespoň uvažovali. Přece jen by to bylo „jejich“ dítě! Je jasné, že svěžit takový úkol někomu cizímu je velké a těžké rozhodnutí. Ovšem pokud by, jak Gábina píše, byl výběr náhradních matek určitým způsobem koordinován, byly by prověřovány apod., nevidím zas až takový problém v rizikách, které tu zmiňují v této souvislosti ostatní. Přece jen v každém těhotenství může dojít k nějaké komplikaci, které se zde v diskusi každý obává. Osobně můžu říct, že být v situaci, kdy se mi odkrývá už jen možnost buď děti nemít (což si osobně neumím představit – už odmala vím, kolik jich chci a jak se budou jmenovat), či se pokusit adoptovat dítě (což se mi taky vůbec nemusí nikdy podařit) a někdo by mi vysvětlil všechna pro a proti „náhradního mateřství“, určitě by to pro mne byla ohromná šance, jak se stát matkou a zvažovala bych to. Na druhou stranu být „náhradní matkou“ si neumím představit. Je to věc pro mě neuskutečnitelná – nevím, jak bych se pak odloučila od toho „drobka“, s kterým jsem byla posledních devět měsíců každou minutu. I když na druhou stranu, kdyby za mnou přišel někdo HODNĚ blízký, někdo, pro něž by to byla poslední šance, jak mít vytoužené dítě... nevím, jak bych odpověděla...

Zaznělo zde plno názorů od kolegyně na tuto problematiku, a pokud mám říci svůj názor – určitě bych s touto variantou náhradního mateřství souhlasila, ale za určitých podmínek. Dnešní právní řád dle mého názoru na to není dostatečně připraven a určitě by se našli jedinci, možná i skupiny lidí, kteří by se tohoto snažili zneužít ke svému prospěchu. Pokud tato problematika bude dostatečně ošetřena v našem právním řádu, říkám jednoznačně ano. Vždyť mít potomka je určitě přání skoro každého z nás.

Domnívám se, že otázka náhradního mateřství je otázkou nejen etickou a zdravotní, ale i sociálně-kulturní. V době těhotenství se utváří velmi silná citová vazba mezi matkou a dítětem a i porod sám o sobě tyto vazby upevňuje. Přestože jsou mé děti již téměř dospělé, dodnes si pamatuji, když jsem je měla poprvé v náručí a v žádném případě si nedokážu představit, že bych se jich měla po porodu vzdát. Nicméně pro páry, které děti mít z různých důvodů nemohou, je to jedna z možných alternativ a je tématem natolik obsáhlým a složitým, že lze velmi těžko hledat vhodné stanovisko, které by zahrnovalo všechny již zmíněné aspekty. Ale v každém případě by měly být hlavním cílem zdravý vývoj a spokojenost dítěte, které bude vyrůstat v milující rodině.

Já jsem toho názoru, že je to super věc. Když je někdo ochotný své vlastní dítě dát k adopci, tak proč by nebylo možné „pouze“ dělat jakýsi inkubátor? Podle mě se jedná o stejnou věc, i když podle toho, co zde zaznělo, je druhá varianta horší, no nevím, nevím, jestli je morálně horší vzdát se vlastního dítěte, nebo cizího. Ale jak zde psal kolega, v naší republice by to muselo být hodně dobře právně ošetřeno, jinak by se tady vesele kšeftovalo...

Můj názor je ANO. Pokud žena již nemá jinou možnost otěhotnět a donosit dítě, je tohle jedna z možností. Je jen na rozhodnutí obou žen, zda podstoupí všechna rizika. Zejména rizika spojená s těhotenstvím a porodem. Druhou a podstatně závažnější je legislativní otázka. Bylo by třeba ještě před umělým oplodněním a vložením oplozeného vajíčka do dělohy nositelky přesně označit, kdo je matkou dítěte – náš právní systém považuje za matku pouze tu ženu, která dítě porodí. Zde by muselo dojít k průlomu. Ideální by bylo již předem dané rozhodnutí soudu nebo alespoň soudně schválená dohoda matky a nositelky. Jednoznačně definovat práva a povinnosti obou žen a samozřejmě součástí by musel být písemný závazek nositelky o dodržování životosprávy v době těhotenství a povinné lékařské prohlídky. Povinností genetické matky by muselo být přijmout takto narozené dítě i s případným postižením. Zcela jistě by se našlo ještě spousta dalších věcí. Já sama bych nositelkou být nemohla, zcela jistě bych si vytvořila citový vztah k dítěti, které bych nosila. Dokážu se ale vcítit do situace ženy, která po dítěti touží a nevyklučuje, že bych takové možnosti nevyužila, kdybych sama dítě mít nemohla. Otázkou je, kde bych našla takovou ženu, která by byla ochotna všechna rizika podstoupit za mě, a navíc, abych já k ní měla absolutní důvěru.

„nevyhraněné názory“

Pokud si pár – ať již manželský či partnerský – přeje dítě a již vyčerpal ostatní možnosti, např. umělé oplodnění, alternativní medicínu nebo rehabilitační cvičení na podporu prokrvení pánevního dna a uvolnění spazmů, logicky se dostává i k této alternativě. Předpokládám, že k této alternativě se dobírá pár, který si potomka skutečně přeje a uvědomuje si všechny skutečnosti i rizika s touto volbou spojená. Těhotenství „náhradní matky“ prožívají možná tito tři lidé s velkou psychickou zátěží. Já být v této situaci tak bych se jako případný otec obával možných rizik těhotenství, o zdraví budoucího dítěte, psychické zdraví svého, své partnerky i náhradní matky. Myslím však, že ženy by tuto situaci prožívaly možná ještě hůř a emotivněji, což naprosto chápu. Nutno v této situaci brát zřetel na pouto matka-dítě po porodu a tzv. náhradní matka má právo se svobodně rozhodnout, zda si dítě nechat, či ne. Je dobré vědět o této možnosti, jen se obávám, že v současném zdravotnictví bude u případných „rodičů“ poněkud opomenuta péče psychologa, což může mít v těchto případech přímo katastrofální důsledky.

Docela dlouho jsem nad tímto tématem přemýšlela. Již padlo mnoho názorů a byla vyslovena spousta otázek, které napadly i mě a přemýšlím nad nimi. Můj názor na tuto problematiku je smíšený – na jedné straně říkám ano, je to skvělá možnost, a na druhé říkám ne, protože si myslím, že je těžké se vzdát dítěte, které bych nosila ve svém těle devět měsíců a ani to není právně ošetřeno tak, aby se toho nedalo zneužívat. Jsem dárcem krve, zaregistrovaná v dárcovství kostní dřeně a lidé v mém okolí vědí, že bych chtěla darovat své orgány v případě smrti mozku, ale teď musím říct, že dělohu bych nikdy „nepronajala“, ale jak už někdo psal – nikdy neříkej nikdy. Pokud by mě třeba o toto požádala moje sestra, asi by mi nestačilo na rozmyšlenou pár dnů a teď ani na to nedokážu odpovědět. Pro cizího člověka bych to ale na 100 % neudělala. I na druhou stranu, pokud bych byla v situaci, že bych nemohla mít dítě jiným způsobem než tímto, požádala bych jen svou sestru, protože znám ji i její zdravotní stav, vím, jaká je povahově, a vím, že by udělala vše pro to, aby dítětko bylo zdravé. Stále mě však napadá otázka, jak může žena dát dítě, které nosí devět měsíců, někomu jinému.

Nechci tuto alternativu náhradního mateřství odsuzovat, ale myslím si, že málokterá matka by byla schopná nosit dítě a nevytvorit si k němu žádný vztah. Určitě by to bylo velmi výhodné pro rodiče, kteří nemohou mít děti. Na druhou stranu, co když se pár bude několik měsíců připravovat na rodičovství a žena, která dítě nosí, si to nakonec rozmyslí a bude si dítě chtít nechat? Nemyslím to jen z právního hlediska, ale i z etického a morálního.

Přiznávám, že jsem včera jen otevřela stránku a doslova se zarazila nad daným tématem. Nebyla jsem schopná sednout a psát, celý den o něm přemýšlím a nyní jsem si teprve přečetla příspěvky ostatních. V tom hlavním se shodují s kolegyněmi a kolegy, není lehké říci ano, či ne. Mé vlastní přesvědčení je takové, že bych toho nebyla schopna. Tím neříkám, že „pronájem dělohy“ zavrhuji, ale i když je to můj „majetek“, není to stavební parcela, neboli věc nemovitá. Pronajmout mohu dům, byt, ale ne sama sebe. V příspěvcích je zřejmá rozdílnost pohledů matek na jedné straně a dívek (žen) bezdětných. Sama mám tři děti a opravdu si nedokážu představit, že by mě čtvrté dítě mnou donošené „vlastnil“ někdo jiný. Stačí si vzpomenout na záměnu dvou holčiček, které vyrůstaly v jiných rodinách. Po roce se vrátily k biologickým rodičům, ale myslím, že stres z celé vyhrocené situace bude pronásledovat minimálně rodiče do konce života. V době těhotenství je matce často nevolno, ranní gestózy nejsou příjemné, ale při prvním pohybu dítěte v děloze maminky je vše zapomenuto a nastává nevyřčeně krásný pocit, slovy nepopsatelný – a těšení na nového človíčka. Nezáleží na tom, zda je to dítě první nebo třetí. Osobně se domnívám, pokud nějaká žena z těch nejušlechtilějších důvodů je schopna pronajmout dělohu pro naplnění života jiné ženy, pak si zaslouží můj obdiv. Ale jak bude jí, až dítě převezme někdo jiný, jaké pocity ji budou provázet? Nebo se snad stane zdravá děloha byznysem? Jak legislativa upraví vztahy obou žen a narozeného dítěte? Bude k dispozici psycholog a další odborníci, kteří dokážou pomoci? Myslím, že je zde více otazníků a neznám na ně odpověď. A kdo ano?

Osobně bych dítě nechtěla získat náhradní dělohou. Dítě je pro mě dar. Přejde mi, jako bych někomu zadala svou zakázku, dodala polotovary (oplozené vajíčko) a za devět měsíců obdržela hotový výrobek. Na straně druhé bych nikomu neodnosila dítě, protože bych se od něj nedokázala odputat. Dítě žije v matce devět měsíců, jsou propojeny fyzicky,

emočně i spirituálně, a proto v každém dítěti zůstává otisk matky-nositelky. Měli bychom si uvědomit, že ve svém životě nemůžeme mít všechno, a hlavně ne za každou cenu. Někdy moc po něčem toužíme, a když to dostaneme, nemusí to být ono. Tady je to horší tím, že nejde o věc, ale o lidský život v podobě dítěte.

I přesto, že je tato problematika v současné době velmi aktuální, myslím si, že pro mě osobně není toto téma moc přitažlivé. Domnívám se, že největší problém by byl v legislativě. Pro koho by bylo náhradní mateřství určeno, musela by „náhradní matka“ dodržovat předem domluvená pravidla – např. dodržování životosprávy. Také si nedokážu představit situaci, pokud by se „náhradní matka“ nechtěla dítěte vzdát. Podle mě je náhradní mateřství velmi zajímavá myšlenka, ale myslím si, že je natolik složitá z pohledu etiky a morálky, že je velmi těžko realizovatelné.

„záporné názory“

Po přečtení příspěvků si uvědomuji rozdíl mezi reakcí mého mozku a mého srdce. Racionálně – medicína ve své vyspělosti nabízí tuto možnost, tak proč ji nevyužít. Ale upřímnější a hlubší názor se přibližuje, že děloha není movitost, která se dá pronajmout... Je mi 43 let, mám dvě dospělé děti – syn 23 let, dcera 19 let. Za svůj život jsem nezažila nic krásnějšího než okamžiky narození svých dětí. Je mi upřímně líto žen, které tuto možnost nemají. Člověk prostě v životě nemůže mít všechno. Měl by respektovat přírodu. A to nejen v tomto ohledu. Je spousta opuštěných, odložených dětí, které potřebují lásku a zázemí. Myslím si, že každý člověk tu má nějaké poslání a měl by respektovat zákony přírody.

Můj názor jednoznačně hovoří proti náhradnímu mateřství pro více negativních dopadů než pozitivních, především pro biologickou matku i dítě. Z etického hlediska je proto dle mého názoru toto řešení nepřijatelné, snadno zneužitelné, v naší společnosti zejména ekonomicky. Jsou tu i další hlediska hovořící proti takovému postupu. Např. biologické hledisko, kdy jsme od přírody nastaveny v průběhu těhotenství, porodu i v době poporodní vlivem hormonů na určité citění a jednání. Mezi matkou a dítětem vzniká takové pouto, že následná separace dítěte od biologické matky může způsobit a zákonitě způsobí psychické trauma pro obě strany. Tedy i hledisko psychiatrické hovoří proti, neboť výzkum prokázal jasná negativa. Ač si dovedu představit, ale jen těžko se vcítit, do zoufalství dospělého páru, který nemůže přirozenou cestou počít dítě, považují „pronájem dělohy“ za neslučitelný s přírodou. Přesto, že surrogátové matky běžně fungují v některých státech USA, Austrálii či Velké Británii, víme, že postup zvaný „pronájem dělohy“ měl v několika případech i v takto vyspělých státech fatální následky.